

Rozénie on les Moscovites by Charles-Henri D'Estaing with an Introduction and Notes by Jean-Pierre Cap (East European Monographs, 383).— New York: Boulder. Distributed by Columbia University Press, 1993.— 154 p.

Гетьман Іван Мазепа — єдиний українець, який починаючи з XVIII ст. здобув справжню міжнародну славу й став, можна сказати, легендарною постаттю. Він увійшов у європейський історично-культурний процес з працею Франсуа Вольтера „Історія Карла XII“ (1731), а дещо пізніше — з однойменною поемою Джорджа Байрона (1818). Відтоді його життя і діяльність стали улюбленим об'єктом творчості багатьох письменників, поетів, драматургів і митців світу. На той час І. Мазепа був відомий в англійській, французькій, німецькій, італійській, шведській, румунській, польській та російській літературах, а в Сполучених Штатах Америки і в Англії, тобто тодішньому культурному англомовному світі, п'єси про нього домінували в репертуарі багатьох театрів. Це були головню мелодрами й фарси про І. Мазепу, побудовані переважно на фіктивному епізоді, взятому з поеми Дж. Байрона: начебто кінь І. Мазепи несе його з центру Польського королівства аж у козацькі степи. У цих п'єсах була заангажована відома актриса Ада Ісаак Менкен. Серед митців світової слави, які увічнили постать українського гетьмана, є Теодор Шасерь (1819—1856), Єжен Делякрва (1798—1863), Ашій Деверія (1800—1857) і Теодор Жеріко (1791—1824).

„Рожені або московити“ — це п'єса про Катерину I й Петра I (у п'єсі їхні імена — Рожені й Алексєвіч), у якій „перфідний“ „голова козаків“ Іван Мазепа постає зрадником. Інші дійові особи п'єси — Кантемир, татарський князь, який прийняв християнство і був губернатором царя, Гітман, також татарський князь, і Меншиков, капітан царської гвардії. Дія відбувається під Полтавою відразу після перемоги царя над Карлом XII і його козацькими союзниками. Ймовірний автор п'єси Шарль-Анрі Д'єстенг (1729—1794), син багатой родини з французького аристократичного роду, який служив губернатором острова Гаїті (1763—1766) і вже з молодих літ почав писати поезії на еротичні теми; він також автор двох інших драматичних творів — „Регулос“ і „Ле Термопіле“ (в останній трагедії висловлюється побоювання, що на Францію нападуть наїзники, тому їй потрібен такий герой, як Леоніда з Термопіле) і праць про економічні стосунки між Францією та її колоніями.

Про обставини, під час яких була написана п'єса „Рожені або московити“, нічого конкретніше не можна сказати. Текст п'єси знайшов професор Жан-П'єр Кап в одному французькому архіві й опублікував його більш ніж через 200 років після того, як її створив Д'єстенг. Рецензована книжка складається з трьох частин, які супроводжує передне слово Капа, а закінчує вибрана бібліографія. Перша частина є обширним вступом до п'єси (С. 13—51) авторства Капа, у якому він розповідає про життя і творчість автора п'єси, яким, на його думку, був Д'єстенг, аналізує композицію твору й концепцію історії Східної Європи Д'єстенга, а також оцінює зміст та художні особливості п'єси. Друга частина — це вступ до п'єси, який написав імовірний автор (С. 53—58), а третя — сам текст п'єси, поданий публікатором згідно з нормами сучасної французької мови (С. 62—152).

Публікація Капа дуже вартісна й цікава. Його заслугою є не лише те, що він видав невідомий досі твір; дослідник зробив ряд цінних та влучних спостережень не тільки про зміст п'єси, але й про відношення французів до східних

слов'ян узагалі. Заслужують на окрему увагу ті примітки, які розкривають ставлення дореволюційної французької інтелігенції до Росії і засвідчують поширений на той час у Франції дух русофільства. Д'єстенґ славив московського монарха Петра I і відкидав усе, що применшувало б його славу. Це, мабуть, впливало з того, що сам Д'єстенґ був монархістом, який боявся допуститися найменшої критики монархії. Він немов відчував, що у Францію прийде революція і жертвою гільйотини стануть Люї XVI, Марія Антуанетта і сам Д'єстенґ. Усе це підкреслює Кап, відтворюючи перед нами не тільки образ автора п'єси, але й дух того часу, в якому вона була написана. Але варто спитати, чому п'єса не була надрукована раніше і чи потрібно її друкувати через двісті років після написання? На перше питання можна відповісти фактом, що Д'єстенґ був аристократом, а п'єси авторства аристократів не були популярними після революції. Що ж до другого питання, то з погляду української проблеми завжди варто друкувати те, що давно написане в чужій країні і чужим автором про Україну, навіть якщо воно, можливо, не завжди відповідає історичній правді, як у цьому випадку. Згідно з Капом, рецензована п'єса заслуговує, щоб її видрукувати, з кількох причин: „Своїм тоном, який завжди піднесений, і своїм ритмом „Рожені або московити“ повинна мати своє місце в антології французького театру XVIII століття. Хоч п'єса не належить до тієї самої категорії, що шедеври Мариво і Бомарше, вона є на рівні п'єс Вольтера“ (С. 50). Можна також сміливо погодитися з твердженням Капа, що п'єса не є без особливої художньо-естетичної вартости. Її „мова є чиста, динамічна й стисла, яка в окремих місцях доходить до лапідарности [...] і, поминувши виклад історичного змісту п'єси (його непослідовности й неточности), складність сюжету не викликає недовір'я [...]. На протязі усього тексту п'єси події розгортаються гладко й живо й постійно втримують зацікавлення читача“ (С. 50).

Публікацію „Рожені...“ слід вітати як вклад у мазепознавство. Але варто відзначити, що якби ця п'єса була опублікована тоді, коли її написав автор, вона могла б певним чином вплинути на трактування образу І. Мазепи у світовій літературі. У п'єсі Д'єстенґа український гетьман зображений підлою людиною, що цілком не відповідає ні його реальному історичному прототипові, ні образу І. Мазепи в європейських літературах XVIII і XIX ст. Ось кілька цитат, з яких постає перед нами образ І. Мазепи у п'єсі Д'єстенґа і які водночас вказують на історичність цієї п'єси. У другій дії Рожені називає І. Мазепу варваром і закидає йому, що він винен у її гіркій долі, а він пояснює їй, що перед тим, як стати лідером козаків, він служив туркам і пюндрував Україну:

Je faisais acheter les secours de mon bras.

Servant alors des Turcs les projets et la haine,

Sous leurs drapeaux sanglants je ravageai l'Ukraine.

(a II, 1, v. 28—36)

Я продав силу моєї руки

На службу туркам і задумам їхньої ненависти,

Під їхніми кривавими прапорами я пюндрував Україну.

Татарський князь Гітман також закидає І. Мазепі зраду й грозить йому помстою:

Mon rival en ces lieux, perfide! Quoi! Ta rage

Pour m'insulter encore contemple ton ouvrage?

Fier du fatal honneur d'avoir pu m'outrager,

Ne te souvient-il plus que je sais te venger?

(a II, 2, v. 165—168)

*Тут мій суперник — зрадник! Що! Твоя злість
Образити мене наповнює твої поступки,
Сповнений фатальної честі, що зуміла мене образити,
Чи не пам'ятаєш ти, як я вмів за себе помститися?*

І далі сам цар, якого І. Мазепа пробує одурити, називає його боягузом і нагадує йому його „зраду“:

Lâche! Ta perfidie

Ose donc se porter jusqu'à la flatterie.

(а II, 3, в. 285—286)

Боягузе! Твоя підступність —

Вона сягає межі улесливости.

Але, помимо того проросійського наставлення, автор п'єси, як це твердить Кап, дуже докладно знав різницю між українцями і росіянами. З тексту його п'єси видно, що він дуже докладно розумів усі ці засадничі різниці та нюанси, які входили в гру історичних подій Східної Європи того часу. Крім того, Д'естег' зробив свій вклад у термінологію французької мови, розвиваючи терміни, які чітко диференціюють росіян, українців та інші народи Російської імперії.

Книжка Капа добре написана, солідно опрацьована й надзвичайно цікава. Автор подає чимало різних спостережень про Україну, Росію і про постать І. Мазепи, які передусім допомагають кращому зрозумінню історії Східної Європи XVIII і XIX ст. Важливо підкреслити, що він проводить певні паралелі між царською і радянською службами інформації, тобто дезінформації та пропаганди, що мусить бути цікавим для сучасного англomовного читача.

В естетичній царині Кап висунув одну дуже цікаву проблему, якою вже віддавна займаються письменники й критики (серед них Фрідріх Шіллер), а саме: як далеко може йти письменник у своїй власній інтерпретації історії? Тобто чи має він право змінювати історичні події, коли пише історичну драму чи повість, а якщо так, то до якої міри?

Підсумовуючи, слід зазначити, що дослідження Жана-П'єра Капа надзвичайно потрібне. Воно вводить у сучасний американський науковий світ не тільки постать Івана Мазепи, але й цілу проблематику російсько-українських взаємин у минулих століттях.

Ірена ЄВИНЧ-РУДНИЦЬКА

Anna Krochmal. Akta wyznaniowe w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu / Red. Z. Konieczny.— Przemyśl, 1993.— 189 s.

Пропонована читачеві книжка є путівником до документальних фондів різних релігійних спільнот, що зберігаються в Державному архіві у Перемишлі. Основною метою праці, за словами автора, є „презентація матеріалів, що створювалися різними релігійними громадами на землях колишньої Галичини“, а безпосередньою причиною її появи — зораз більше протягом „останніх років зацікавлення історією Католицької Церкви та інших релігійних спільнот, зокрема історією Греко-Католицької Церкви“. Додатковим поштовхом до складення путівника був